

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

İLAHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

REVIEW OF THE FACULTY OF DIVINITY

Yıl/Year: 18

Sayı/Number: 2

ELAZIĞ - 2013

DİNİ İLETİŞİMDE KAYNAK SORUNU

Dr. Abdurrahman GÜNEŞ*

Öz

En genel anlamda duygu ve düşüncelerin söz ve sembollerle aktarılma süreci olarak tarif edilen iletişim; kaynak, ileti, kanal, alıcı, yansıma ve kodlama öğelerinden oluşmaktadır. Kaynak, iletişim sürecinin birinci basamağını oluşturan temel öğedir. Onun, iletişim konusundaki yeterliliği iletişim sürecinde önemli bir rol oynar.

Kaynağın, inanılıp güvenilen, yaşayışı ile örnek olup sevilen bir kişi olması, mesajın etkisini olumlu yönde arttırmaktadır. Ayrıca kaynak konumunda bulunan bireyin gönderdiği mesajda, hedef kitlenin özelliklerini göz önüne alması, dilbilgisini iyi kullanması ve bilgileri tedrici bir sıra ile vermesi büyük önem taşımaktadır. Kaynağın bu özelliklere sahip olmaması iletişimde telafisi mümkün olmayan sonuçlara yol açabilir. Bu makalede dinî iletişimde önemli bir öğe olan "kaynak" tahlil edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: İletişim, Din, Kaynak, Mesaj, Hedef kitle.

Source Issues At Communication In Religion

Abstract

Generally communication which is described as transfer process of emotion and thoughts with word and symbols; consist of source, message, channel, receiver, reflection and codification elements. Source is the basic element establish the first phase of communication process that has opinion, emotion and thought to communicate. Its sufficiency at communication subject has an important role in communication process.

Source who is believed, trusted and beloved one with his or her life enhances impact of message positively. Also individual who is in the source position has a vital importance to keep in view target audience's characteristics; make good use of grammer and to release information gradually in the message. If source has not these characteristics, may result in nonrecoverable conclusions at communication. In this paper source which is an important element at Communication in Religion is tried to explain.

* Dr., Eaziğ İl Müftülüğü Din Hizmetleri ve Eğitim Şube Müdürü.

Key Words: Communication, Religion, Source, Message, Target Audience.

GİRİŞ

İnsanı diğer canlılardan ayıran en önemli özelliklerden birisi şüphesiz iletişim kurma yeteneğidir. Birey, günlük yaşamının her evresinde birçok olay ve olgu ile karşılaşmaktadır. Örneğin; yapılan bir konuşma esnasında alıcı durumda bulunan birey, olumlu veya olumsuz bir tepkide bulunmasa da iletişimden etkilenmediği anlamına gelmez. Alıcının burada sessiz kalması bile yine iletişim olayı ile bağlantılıdır. Yani sözel olmayan davranışlar büyük ölçüde çeşitli mesajlar şeklinde iletişim sağlarlar. Dolayısıyla "hiçbir kelime, jest ya da yapmacık bir davranış nötr değildir. Her davranışın, her sözün ya da sessizliğin bir anlamı vardır."¹

İletişim, araştırmacılar tarafından farklı şekillerde tarif edilmiştir. Kimi, "duygu, düşünce ve becerilerin sözler ve diğer sembollerle aktarılması süreci" diye tarif etmiş, kimi "bizim başkalarını, başkalarının da bizi anlamalarına yarayan bir süreçtir." demiş, kimi "düşünce ve görüşlerin sözlü olarak karşılıklı alış verişidir" şeklinde tanımlamıştır.²

İletişimin amaçları şunlardır:

1. Mesajın alınması
2. Mesajın anlaşılması
3. Mesajın kabul edilmesi
4. Mesajın alıcıyı harekete geçirmesi.³

Etkili bir iletişim gün geçtikçe büyük önem kazanmaktadır. Etkili bir iletişim ile hedeflenen amaçlar gerçekleşmiş olurken, sağlıklı bir iletişim dinleyici kitlesini yanlış ve geri dönüşü olmayan sonuçlara götürebilir. Örneğin şeriat, cihat ve darulharp gibi dini kavramların yeterli bilgi sahibi olmayan kaynak tarafından yanlış yorumlanması ya da iletişim kopukluğu nedeniyle alıcıların konuyu farklı ve değişik algılamaları, telafisi mümkün olmayan sonuçlara sebep olabilir. Kaynak durumunda bulunan kişi ya da kişilerin, bilgi verdikleri alanda yeterli bilgi donanımına sahip olmalarının yanı sıra hedef kitle tarafından yanlış algılanabilecek söz ve davranışlardan da uzak durmaları gerekmektedir. Çünkü aynı kelimeleri kullanmalarına rağmen, insanlar arasındaki ilişkilerin çok defa anlaşmazlıklarla sonuçlanması ya da

¹ Mustafa Köylü, *Psiko-sosyal Açıdan Dini İletişim*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2003, s. 40.

² Suat Cebeci, *Öğrenme ve Öğretme Süreçlerinde Dini İletişim*, İz Yay., İstanbul, 2003, s. 27.

³ Ahmet Yatkin, *Halkla İlişkiler ve İletişim*, Nobel Yay., Ankara, 2003, s. 124-125.

fikir ayrılıkları genellikle tam tanımı yapılamayan kavramlar yüzündendir. Aynı kavramı kullananlar hep aynı muhtevayı kastetmezler. Kişiler farklı anlam kodlarına ve farklı referans çerçevelerine sahiptirler. Aynı kelimeleri kullanan kimselerin birbirleriyle iletişim kurmalarında yaşadıkları güçlük, zihinsel anlam kodlarının veya şemalarının farklı olmasından ileri gelir. Tartışmalar da genellikle bundan çıkar.⁴

1- Dini İletişimde Kaynak

Kaynak; iletişim sürecinin birinci basamağını oluşturan temel faktördür. Kaynak, duygu, düşünce ve fikirlerini hedef kitle ile paylaşarak tutum ve davranış değişikliğini amaçlamaktadır. Dini iletişim açısından olayı değerlendirdiğimizde; camilerde din görevlileri ve okullarda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenleri bu işin formel anlamda kaynağını oluşturmaktadırlar. Dini iletişimde başarı, kaynağın o alandaki bilgisine, iletişim yetenek ve becerisine bağlıdır.⁵

İnsanı diğer canlılardan ayıran önemli özelliklerden birisi de şüphesiz onun konuşma yeteneğidir. O kadar ki, insanın sosyal bir varlık olmasında, çeşitli araçlar üretmesiyle yenilikleri ortaya çıkarmasında ve bunun sonucu hayat koşullarını hep iyiye doğru götürmesinde, konuşabilme beceri ve kabiliyetinin çok önemli bir payı vardır. Çünkü duygu ve düşüncelerimizi karşımızdakilere konuşma vasıtasıyla iletebiliriz. Dolayısıyla yemek yemek, su içmek, havayı teneffüs etmek yaşamımızın nasıl bir parçası ise konuşmak da aynen onun gibidir. Konuşma ve iletişim olmadan insanların birbirlerini anlamaları, bir arada yaşayarak çeşitli adet, gelenek ve kültürleri oluşturmaları mümkün görünmemektedir. Ancak konuşma sayesinde bilgi, kültür ve düşünce aktarımı ve paylaşımı sağlanmış olur. Konuşmada etkili olan beş temel unsurdan bahsedilmektedir. Bunlar ses, telaffuz, konuşma dinamiği, sözcük hazinesi ve üsluptur.

Konuşmada en başta gelen öge sestir. Ses ile kişilik arasında bir ilişkinin olduğu yapılan araştırmalarda ortaya konulmuştur. Mesela konuşanın sesini dinleyerek sert ya da yumuşak huylu olduğunu anlamak mümkün olmaktadır. Öte yandan yine ses aracılığı ile konuşanın cinsiyeti tespit edilebilmektedir. Tabii ki bunların yanında konuşmacının konuya hâkimiyeti, kendine güveni, duygusallığı, sinirliliği ses tonuna yansımaktadır. Bu yüzden hedef kitle ve mekâna göre ses tonunun ayarlanması iletişimde önemli bir husustur. Hiç

⁴ Mualla Selçuk, *Din Öğretiminin Kuramsal Temelleri, Din Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 2000, s. 11-12.

⁵ Mevlüt Kaya, *Din Eğitiminde İletişim ve Dini Tutum*, Etüt Yayınları, Samsun, 1998, s. 77-78.

şüphesiz konuşmada sesin ayarlanması yanında akıcılık ve telaffuz da mühim bir yer tutar, Bunlara ilave olarak sağlam bilgilere dayanan, yapıcı, dinleyicinin ilgi ve dikkatini çeken, güzel bir üslup yanında jest ve mimiklerin yerinde kullanıldığı konuşma türü ideal olarak kabul edilmektedir.⁶ İletişimde başarının ilk şartı kişinin kendine güvenmesine bağlıdır. Ayrıca kaynak kişinin tecrübeleri, tutum, davranış ve inançları, bilgisi, duygu ve düşüncesi alıcı üzerinde etkili olmaktadır. Bundan dolayıdır ki, kaynak pozisyonunda olan kişilerin öncelikle kendi özellik ve yeteneklerini iyi keşfetmeleri gerekmektedir. Her konuda başarılı olduğunu düşünen bir kişi konuşma yaptığı anda aynı performansı sergilemeye gayret gösterecektir. Çünkü bireyler beklentilerinin doğrultusunda eylemlerde bulunurlar. Buradaki beklentiyi iki yönlü olarak ele almak gerekir. Birincisi, kişinin özbenliği hakkındaki beklentisi, diğeri başkalarının kendisine yönelik beklentisidir. Yukarıda ifade edildiği gibi, bütün bu beklentiler, kaynağın konuşması üzerinde etkin rol oynarlar. Fakat kişinin iletişimde güçlü ve zayıf yönlerinin tespit edilmesi sanıldığı kadar kolay bir iş değildir. Belki iletişim sürecinde geri bildirimler vasıtasıyla bazı püf noktalarını tespit etmek mümkündür.⁷

2- Kaynakta Bulunması Gereken Özellikler

a) İnanılır Olmak

İletişim sürecinde mesajın etkili olmasına tesir eden faktörlerden birisi kaynağın inandırıcı bir kişilik taşımasıdır. Zira yapılan araştırmalarda, inandırıcı kaynağın gelen iletilerin hedef kitlede daha fazla etkili olduğu ve tutum değişikliğine de o ölçüde tesir ettiği görülmüştür. Bu konuyu ilk defa ele alan Hovland ve Weiss yaptıkları araştırma sonucunda, propagandacının saygınlığının hedef kitlenin tutum değişimine olumlu etkide bulunduğunu tespit etmişlerdir. Ayrıca inanırılığın "uzmanlık" ve "güvenirlilik" olmak üzere iki faktöre bağlı olduğu ileri sürülmüştür.⁸

b) Güvenilir Olmak

Kaynağın uzmanlığının yanı sıra güvenilirliği de hedefi etkileyebilmesi açısından son derece önemlidir. Hatta bir iletişim kaynağı, konusunda ne kadar uzmanlığı bulunursa bulunsun dinleyiciye güven duygusu verememişse etkili olması beklenemez. Bu nedenle etkili iletişim sürecinde ilk şart, kaynağın dinleyicilere karşı bir güven ve itimat telkin etmesidir. Güven ortamı oluşturduktan sonra dinleyicilerin mesaja ilgileri ve dikkatleri artacağı gibi

⁶ Haluk Yüksel, *İletişim, Din Hizmetlerinde İletişim ve Halkla İlişkiler*, İstanbul, 1983, s. 30-39.

⁷ Köylü, *Psiko-sosyal Açıdan Dini İletişim*, s. 47-52.

⁸ Çiğdem Kağıtçıbaşı, *İnsan ve İnsanlar*, Beta Basım Dağıtım, İstanbul, 1983, s. 168-169.

ikna olmaları da kolaylaşacaktır. Tabii ki güven ortamının oluşmasında kaynağın yeterli bilgi donanımına sahip uzman bir kişi olmasının da etkisi vardır. Ancak yukarıda izah edildiği gibi kişiye güven duyulmasında uzmanlık tek başına yeterli bir faktör değildir. Zaten kaynağın inanırlığı, güvenilirliği, uzmanlığı birbirinden bağımsız olarak değerlendirilemez. Bunlar karşılıklı olarak birbirini etkileyip tamamlayan iç içe geçmiş kavramlardır. İletişim sürecinde rol alan din görevlisi ve din eğitimcilerinin olumlu bir dini tutum değişikliği meydana getirebilmesi için öncelikle güvenilir ve emin bir kişiliğe sahip olmaları gerekmektedir. Zira Cenab-ı Allah bütün peygamberlerini bulunduğu toplumda en güvenilir ve emin olan insanlar arasından seçmiştir. Bu yüzden peygamberlerde bulunması gereken sıfatlardan en başta geleni doğru ve güvenilir anlamına gelen "sıdk" tır.

Yalanın zıddı olan sıdk, "hakikati konuşmak, gerçeğe uygun bilgi vermek, dürüst ve güvenilir olmak, vaadine sadakat göstermek anlamında mastar; hakikati ifade eden, gerçeğe uygun olan söz, doğruluk, dürüstlük, güvenilirlik anlamında isim olarak kullanılır".⁹ Son peygamber Hz. Muhammed (s.a.v.), henüz risaletle görevlendirilmeden çocukluğundan beri yaşadığı toplumun güvenini kazanmıştır. Bu yüzden ki, baştan beri "Muhammedü'l-emin" lakabıyla anılmaktaydı. Peygamberlik görevini aldıktan sonra, müşrikler ona iman etmediler fakat doğru ve güvenilir olduğundan en ufak bir tereddütleri yoktu. Hatta müşriklerin en azılarından Ebu Cehil, Hz. Muhammed'in doğru ve güvenilirliğini kabul ediyor, tepkisinin şahsına değil, getirdiği dine karşı olduğunu şu sözleriyle itiraf ediyordu: "Biz sana yalancı demiyoruz. Çünkü senin ne kadar emin ve sadık olduğuna kaniyiz. Biz ancak Allah'ın ayetlerini inkâr ediyoruz".¹⁰ Öte yandan, hıyanetin zıddı olarak güvenmek, korku ve endişeden emin olmak, onların gelen "emanet" sıfatı, açıklamaya çalıştığımız "sıdk" kavramı ile ilişkilidir. Kur'an-ı Kerim'de "emr olduğun gibi dosdoğru ol"¹¹ ayet-i kerimesi dürüstlük ve doğruluğu emrederken Hz. Muhammed'in emanete ihanet eden birisi olamayacağını da "peygamber için emanete ihanet yakışmaz"¹² ayeti açıklamaktadır.

Bütün bunlar bize, insanlara dini anlatacak kişilerin her şeyden önce yalan söylemeyen doğru, dürüst, emin ve güvenilir olmalarının ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Hz. Muhammed'in yolunda ve izinde

⁹ Mustafa Çağırıcı, "Sıdk", *DİA*, C. 37, İstanbul, 2009, s. 98.

¹⁰ Tirmizi, *Tefsir*, 7.

¹¹ Hud, 11/12.

¹² Al-i İmran, 3/161.

yürüdüğünü söyleyen ve insanlara dini tebliğde bulunan kimselerin özellikle bu hususlarda son derece dikkatli olmaları gerekmektedir. Aksi halde yapılan dini amaçlı söylemlerle istenilen hedefe ulaşılamamaktadır. Diğer yandan yukarıda belirtildiği gibi, kaynak verdiği mesajla bir menfaat ve çıkar beklentisi içerisine girdiğinde hedef kitle üzerinde etkisi azalmaktadır. Bu yüzden ki, bütün peygamberlerin, yaptıkları davet ve tebliğ çalışmalarının karşılığında dünyevi bir menfaat ve fayda temin etme gibi bir niyetleri hiçbir zaman olmamıştır. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de konu ile ilgili ayetlerde Cenab-ı Hak şöyle buyurmaktadır: *"De ki: "Ben sizden bir ücret istemişsem, artık o sizin olsun.(Benim ecrim (ücretim) , yalnızca Allah'a aittir. O, her şeye şahid olandır".¹³ "Eğer yüz çevirseniz bilin ki, ben sizden bir ücret istemiyorum. Benim ecrim Allah'a aittir. Müslimlerden olmakla emrolundum".¹⁴*

İletişimde diğer bir hata, kaynağın doğrudan hedef kitlenin tutum ve davranışını değiştirmek gibi bir amacının olduğunu belirten tavrı içerisine girmesidir. Daha açık bir ifade ile dinleyiciler kaynağın kendi görüş ve düşüncelerini değiştirmek istediğini sezinleyince karşı tepki geliştirirler ve direnç göstermeye başlarlar. Hâlbuki böyle bir kanı taşımadan ortaya söylenmiş sözlerden dinleyiciler daha fazla etkilenmektedirler. Walster ve Festinger ile Brock ve Becker yaptıkları araştırmalarda, tesadüfen duyulduğu zannedilen iletişimin daha etkileyici olduğunu tespit etmişlerdir.¹⁵ Bu nedenle Hz. Muhammed sahabelerde gördüğü eksiklik ve noksanlıkları isim vermeden ve kimseyi mahcup etmeden düzeltmeye çalışmıştır. O yüzden böyle durumlarda "falana ne oluyor" demek yerine "bir takım adamlara ne oluyor ki..." şeklinde genel bir uyandı bulunmayı tercih ederdi.¹⁶ Çünkü insanların doğrudan muhatap alınarak toplum içinde rencide edilmesi etik açıdan doğru olmadığı gibi psikolojik yönden de uygun değildir.

c) Sevilme

İletişim sürecinde kaynağın sevilmesi mesajın etkili olmasında ayrıca mühim bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yüzden ki toplumda tanınan ve sevilen sporcu, film yıldızı, sanatçı vb. kişilere reklamcılıkta özellikle görev verilmektedir. Çünkü genelde insanlar, sevdiği kişiyi taklit ederek onun gibi olmayı ve onunla özdeşleşmeyi isterler. Özellikle dini iletişimde kaynağın sevilen bir isim olması, hedef kitle üzerinde olumlu

¹³ Sebe, 34/47.

¹⁴ Yunus, 10/72.

¹⁵ Kağıtçıbaşı, *İnsan ve İnsanlar*, s. 171.

¹⁶ Müslim, Fedail, 35.

tesirler bırakmaktadır. Bunun sonucu olarak amaçlanan dini tutum ve davranışların olumlu yönde değişmesi daha kolaylaşmaktadır. Aksini düşündüğümüzde, dinleyicisi tarafından sevilmeyen kaynaktan çıkan mesajların olumlu etkisi olmadığı gibi bazen de kaynağa tepki vermek düşüncesiyle olumsuz tutum ve davranışlara bile rastlanabilmektedir. Çünkü çevresinde sevilen ve sayılan kişinin fikirleri ilgi ve sempati ile karşılanarak hüsn-ü kabul görecektir. Tersini düşündüğümüzde, verilen mesaj ne kadar bilimsel ve mantıklı olursa olsun, antipatik bir insanın ağzından çıkmasından dolayı etkili olamayacaktır. Özellikle din görevlilerinin toplumda saygınlık kazanarak sevlmeleri, din hizmetlerinin verimli yürütülmesinde önemli bir etkidir. Tabi ki bu saygı ve sevgi ortamının oluşmasında din görevlilerinin ve din eğitimcilerinin bilgi, beceri, kültür düzeylerinin yanı sıra kılık- kıyafet, davranış, beşeri ilişkiler vb. unsurların büyük etkisi vardır. Bilindiği üzere dinimiz İslam sevgi dinidir. Hz. Muhammed, müslümanlar tarafından hep sevgi ve saygıyla karşılanmıştır. Öyle ki sahabeler, o yüce resulü nefsinden ve canından bile daha fazla sevmişlerdir. Bununla ilgili kaynaklarda birçok örnek yer almaktadır. Çünkü yüce Rabbimiz, kendisiyle birlikte Hz Muhammed'in de sevilmesini aşağıdaki ayette belirtmektedir: De ki: *"Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, aşiretiniz, kazandığınız mallar, kesada uğramasından korktuğunuz bir ticaret ve beğendiğiniz meskenler size Allah'tan, peygamberinden ve O'nun yolunda cihattan daha sevgili ise, artık Allah'ın emri gelinceye kadar bekleyin! Allah, fasık topluluğu doğru yola erdirmez".*¹⁷ Buna ilave olarak, son peygamberin getirdiklerinin hepsine uyulması¹⁸ ve Allah'ı sevmenin O'na itaat etmekle gerçekleşebileceği¹⁹ beyan edilmektedir. Aynı şekilde son peygamber'in ümmetini çok sevdiği aşağıdaki ayette ifade edilmektedir:

*"Andolsun, size kendi içinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya düşmeniz ona çok ağır gelir. O, size çok düşkün, mü'minlere karşı da çok şefkatli ve merhametlidir".*²⁰

Kaynak durumunda bulunan kimselerin sevlmelerinde bilgi, kültür, iletişim becerisi, hal ve hareketlerin önemli rolü bulunmaktadır. Bunlara ilaveten temizlik, kılık-kıyafet, dış görünüş ve fiziksel görünümün de kaynağın sevilip sayılmasına, itibar gösterilmesine büyük ölçüde etkide bulunduğu

¹⁷ Tevbe, 9/24.

¹⁸ Haşr, 59/7.

¹⁹ Ali İmran, 3/31.

²⁰ Tevbe, 9/128.

ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda "insanlar kıyafetleri ile karşılanır ve konuşmaları ile uğurlanırlar" özdeyişi son derece anlamlıdır. Medine'ye hicret ettikten sonra bir Yahudi âlimi olan Abdullah b. Selam Rasulullah'ı ilk kez görünce "O'nun yüzünü gördüğüm zaman bir yalancı yüzü olmadığını derhal anlamıştım"²¹ itirafında bulunuyor ve bilahare Müslümanlığı kabul ediyor. Hz. Muhammed uygulamalarında bu hususa dikkat etmiştir. Örneğin, İslam davetçisi olarak gönderdiği elçilerin fiziki yapılarının güzel olmasına özen göstermiştir. Bu amaçla Bizans İmparatoru'na iki sefer elçi göndermiş ve her seferinde de dış görünüşü ve yakışıklılığı ile dikkat çeken Dihye isimindeki sahabeyi göndermiştir. Öte taraftan huzuruna saç-başı dağınık ve sakalı birbirine karışmış birisi gelince, düzeltmesi için eliyle ona işaret etmiştir. Söylenenleri tamamladıktan sonra, Rasulullah; "böylesi, birinizin şeytan kılığında saç-başı dağınık gelmesinden daha iyi değil mi?"²² demiştir. Gelen heyetleri karşılamak üzere kendisi de en güzel elbiselerini giyer, kılık ve kıyafetini düzeltirdi. Hatta bu maksatla yanında ayna, tarak, misvak ve koku şişesi taşırdı.²³

d) Dili İyi Kullanmak

İletişim sürecinin en temel aracı dildir. Bireyin kendini ifade edebilmesi, duygu, düşünce ve fikirlerini karşıdakilerle paylaşabilmesi ortak dili iyi kullanmaya bağlıdır. Bunun için öncelikle konuşulan dilin bütün yönleriyle öğrenilmesi şarttır. Ancak şurasını da unutmamak gerekir ki, dilbilgisine vakıf olmak ve onu doğru ve düzgün kullanmak etkili bir iletişim için tek başına yeterli değildir. Çünkü karşımızdaki insanların yani hedef kitlenin bilgi ve kültür düzeyinin de hesaba katılması son derece önem taşımaktadır. Zaten sözün değeri, muhatabın onu doğru anlamasıyla orantılıdır. Aktarılan bilgiler, bütün boyutları ile noksatsız bir şekilde anlaşılıyorsa, iletişimden beklenen amaç gerçekleşmiş olur. Aksi halde alıcı ile verici arasında sağlıklı bir iletişimden söz edilemez. Öte yandan bu süreçte hem alıcının, hem de vericinin insan olmaları hasebiyle bilgi boyutu ile beraber duygusal yönlerinin de göz önüne alınması gerekir.

Dil; sevginin, muhabbetin, kaynaşmanın anahtarı olduğu gibi aynı zamanda dargınlık, küskünlük, kavga ve gürültünün de baş nedenidir. Bu yüzden Mevlana Hazretleri, "İnsanoğlu dilinin altında gizlidir. Dil, can kapısının perdesidir" der. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de Cenab-ı Mevlamız "Her

²¹ Tirmizi, Kıyamet, 42.

²² Muvatta, Şa'r, 7.

²³ Ahmet Önkal, *Rasulullah'ın İslam'a Davet Metodu*, Hayra Hizmet Vakfı, Konya, 1981, s. 199-200.

kim Şan ve şeref istiyorsa bilsin ki, Şan ve şeref bütünüyle Allah'a aittir. Güzel sözler ancak O' na yükselir. Salih ameli de güzel sözler yükseltir. Kötülükleri tuzak yapanlar var ya, onlar için çetin bir azap vardır. İşte onların tuzağı boşa çıkar."²⁴ buyurmak suretiyle sözün güzelini tavsiye ederken aynı paralelde Resulullah'ın "güzel söz sadakadır"²⁵ hadisi de bunu desteklemektedir. Ayrıca söylenen sözün güzel olmasının yanında ihtiyaca binaen, anlamlı ve açık bir ifade olması da o denli önem taşımaktadır.

Aşağıdaki hadis-i şerifler bu hususa işaret etmektedirler:

- "İyiliği emredip kötülükten sakındırmak ve Allah'ı hatırlatıcı sözler söylemek dışında bütün konuşmalar Âdemoğlu'nun aleyhinedir".²⁶

- "Allah Resulü'nün kelamı, onu dinleyen herkesin anlayacağı kadar açık ve duruydu".²⁷

- "Kim Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsa ya hayır söylesin ya da sussun".²⁸

İletişim sürecinde dilden kaynaklanan bir takım engeller karşımıza çıkmaktadır. Dil ile bağlantılı iletişim engelleri, genelde iki kategoride ele alınmaktadır. Birinci grupta mesajda uygun olmayan ve anlam bozukluğu oluşturan sözcüklerin kullanılmasıdır. Bu engel kaynağın, hedef kitlenin bilgi düzeyini bilmeden ve onu göz önüne almadan mesaj hazırlaması ile ortaya çıkar. İkinci dil engeli, alıcının gelen mesajdaki sözcüklere farklı anlam vermesiyle oluşur. Çünkü sözcük ve kavramlar, her insanın zihin dünyasında farklı anlamları çağırır. Bu durum önemli bir iletişim engeli olarak karşımıza çıkmaktadır.

Her toplumun kendine özgü bir kültür dili olduğuna göre, toplumun kültürel, ekonomik ve sosyal yapısında oluşan değişme ve gelişmeler haliyle dil üzerinde de etkisini gösterecektir. Bilgi ve teknolojideki ilerlemeler, radyo, tv, sinema vb. gibi kitle iletişim araçlarından yararlanmayı sağlamıştır. Resimler, şekiller, grafikler, şemalar vb. görsel materyaller, iletişimde mesajın doğru anlaşılmasına yardımcı olmaktadır.²⁹ Diğer yandan dil ve kültür ilişkisi bağlamında dilin mi yoksa kültürün mü diğerini etkilediği konusunda çeşitli tartışmalar olmuştur. Bir kısım bilim adamlarına göre bir milletin dili,

²⁴ Fatır, 35/10.

²⁵ Buhari, Edeb, 34.

²⁶ Tirmizi, Zühd, 62.

²⁷ Ebu Davut, Edeb, 18.

²⁸ Buhari, Rikak, 23.

²⁹ Yatkın, *Halkla İlişkiler ve İletişim*, s. 110-118.

ilgili kültür tarafından tayin edilir. Aksi bir görüşe göre, dil aktif bir konumda olduğundan dolayı kültürü şekillendirir. Birbirine zıt bu iki görüş, her ne kadar dil ve kültür ilişkisine ışık tutmakta ise de olaya tek yönlü bir yaklaşım sergilemesinden ötürü yeterli ve tutarlı olarak kabul edilmemektedir. Oysa kültür veya dilin diğerine şekil verdiği yönündeki tek yönlü görüş yerine, bu ikisini birbiriyle bağdaştıran orta bir yaklaşım tarzı, daha tutarlı olarak değerlendirilmiştir. Yani kültür ve dil ilişkisinde, "karşılıklı etkileşim" i esas alan görüş, genel kabul görmüştür. Öte yandan dilin, kültürlerin nesilden nesile aktarılmasında etkili bir araç olduğu konusunda herhangi bir aksi görüş bulunmamaktadır. Değişik bir ifade ile dil, millet hayatında geçmiş ve gelecek arasında bir köprü vazifesi görür.³⁰ Dini iletişim açısından süreç değerlendirildiğinde, bir anlaşma aracı olarak dilin önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Anlaşılmayan sözcük ve kavramlarla verilen mesajın sonucunda hedef kitlenin tutum ve davranışlarında olumlu bir değişiklik beklemek anlamsız olur. Bu nedenle yüce Rabbimiz, aşağıda sıraladığımız ayet-i kerimelerde Kur'an'ın muhatapları tarafından anlaşılmasının önemine işaret etmektedir: *"Biz onu, anlayasınız diye, Arapça bir Kur'an olarak indirdik".*³¹ *"Apaçık Kitap'a and olsun ki, akledesiniz diye Kur'an'ı Arapça okunan bir Kitap kılmışızdır".*³² *"Biz onu (Kur'an'ı), öğüt alalar diye senin dilinde indirerek kolayca anlaşılmasını sağladık".*³³

Bu ayetlerde düşünüp öğüt almayla dil arasında bir ilişki kurulurken aşağıdaki ayetlerde ise Kur'an'ın Arapça olarak gönderilmesinin nedeni açıklanmaktadır: *"Eğer O'nu (Kitab'ı), yabancı dil bir Kur'ân kılsaydık, mutlaka: "O'nun âyetleri açıklanmalı değil miydi?" derlerdi. Araba yabancı dil mi? De ki: "O, inananlar için hidayet ve şifadır. Ve mü'min olmayanların kulaklarında bir ağırlık vardır. O (Kur'ân), onlara karşı körlüktür (şifa ve hidayet değildir). İşte onlara uzak bir yerden seslenilir.*³⁴ *"Kendilerine apaçık anlatabilsin diye, her peygamberi kendi milletinin diliyle gönderdik. Allah dilediğini saptırır ve dilediğini de doğru yola erdirtir; güçlü olan, Hâkim olan O'dur".*³⁵

³⁰ Nevin Güngör, *Kültür-Eğitim-Dil Üzerine Görüşleri İle Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991, s. 62-63.

³¹ Yusuf, 12/2.

³² Zuhruf, 43/3.

³³ Duhan, 44/58.

³⁴ Fussilet, 41/44.

³⁵ İbrahim, 14/4.

Bunlarla birlikte Kur'an-ı Kerim, iletişimde açık, sade ve anlaşılabilir bir dil ve üslubun kullanılmasını istemektedir.³⁶ Zira Rasulullah, konuşurken kısa, öz ve anlamlı ifadeler kullanır; acele etmez, açık ve yavaş yavaş konuşurdu. Öyle ki dinleyenler O'nun konuştuklarını ezberleyebilirlerdi.³⁷ Zaten "Cevamiu-l kelim (az, öz söz söyleme) ile gönderildim"³⁸ buyurarak bu özelliğini açıklamıştır. Öyleyse dini iletişimde bulunan kimselerin, hitap ettikleri toplumun dilini en iyi şekilde bilmeleri, güzel konuşma dil ve yeteneğine sahip olmaları gerekmektedir. Nitekim Kur'an'da Hz. Musa'nın Firavun ile olan ilişkileri anlatılırken şöyle buyrulmaktadır: "*Göğsüm daralır. Akıcı konuşmam. Onun için, Hârûn'a da peygamberlik ver (ve onu bana yardımcı yap)*".³⁹ Yine Hz. Musa kardeşi Hz. Harun'un kendisinden daha güzel bir konuşma yeteneğine sahip olduğunu beyan ederek şöyle talepte bulunmaktadır: "*Kardeşim Harun'un dili benimkinden daha düzgündür. Onu da beni doğrulayan bir yardımcı olarak benimle birlikte gönder. Zira bana yalancılık ithamında bulunmalarından endişe ediyorum*".⁴⁰ Tüm bu açıklamalar, dine davet ve tebliğ görevi yapılırken konuşma tarzının, üslup ve ifadelerin ne kadar önem taşıdığını göstermektedir. Hatta güzel konuşmanın bir peygamberlik vasfı olduğunu da aşağıda meali verilen ayetten anlamak mümkündür: "*Onun hükümlerini kuvvetlendirmiş; ona hikmet ve güzel konuşma vermiştik*".⁴¹ Dini amaçla yapılan konuşmalarda muhatap kitle için uzmanlarından oluşmamışsa konuşmacı, teknik bazı kavramların yerine anlaşılabilirlik eşanlımlı sözcükler koymalıdır. Ya da ilgili kavramın konuşmada hangi anlamda kullanıldığını belirtmelidir. Örnek olarak "kâfir" sözcüğü her zaman dini kabul etmeyen anlamında kullanılmaz. Çünkü Allah'ın verdiği nimeti inkâr edenler için de "kafir" denilmektedir.⁴² Bu nedenle dini iletişimde din dilinin yerinde kullanılmasına özellikle dikkat edilmelidir. Aksi halde bir takım iletişim problemleri ortaya çıkmaktadır. Mesela, havf, haşyet, huşu, ittika, takva vb. kavramların hepsini "korku" karşılığı ele almak bir takım yanlış anlaşılmalara neden olmaktadır. Öte taraftan vacip, sünnet, mekruh, mubah, müstehap, caiz, kâfir, müşrik, zındık, münafık, fasık, mürted v.b kavramlarla ilgili olarak da benzer iletişim sorunları

³⁶ Hac, 22/16.

³⁷ Buhari, Menakıb, 23.

³⁸ Buhari, Tabir, 22.

³⁹ Şuara, 26/13.

⁴⁰ Kasas, 28/34.

⁴¹ Sad, 38/20.

⁴² Köylü, *Psiko-sosyal Açından Dini İletişim.*, s. 131, 163-165.

yaşanabilmektedir. Ayrıca Allah, melek, cin, şeytan, ahiret, cennet, cehennem vb soyut kavramların izah edilmesinde işler daha da karmaşık bir hal almaktadır. Burada kaynak kişi, alıcıların seviyesine göre kendini ayarlamalıdır. Şunu da bilmek gerekir ki etkili ve sağlıklı bir dini iletişim için kavramların açıklanması ve sözcüklerin yerinde kullanılması yalnız başına yeterli değildir. Bunlara ilaveten konuşma üslubunun da ayrı bir yeri ve önemi vardır. Bundan dolayı "kavl (söz)" kelimesi, yerine ve muhataba göre farklı kavramlarla birlikte Kur'an'da yer almıştır.

Mesela, kavl-i maruf, kavl-i sedid, kavl-i meysur, kavl-i beliğ, kavl-i leyyin, kavl-i kerim ve kavl-i sabit şeklinde isimlendirilen söz çeşitleri farklı anlamlarda olmak üzere Kur'an'ın değişik ayetlerinde kullanılmıştır.⁴³

e) Muhataba Görel Hareket Etmek

Başarılı bir iletişim için bireyin kendisinin güçlü ve zayıf yönlerini bilmesi kadar hitap ettiği hedef kitlenin de analiz edilmesi o denli önem taşımaktadır. Mademki iletişim sürecinde gaye, alıcıların tutum ve davranışlarını değiştirmektir, öyleyse bu kesimin yakından bilinmesine ihtiyaç vardır. Fiziksel özellikleri itibariyle insanlar birbirine tıpatıp benzemediği gibi, ruhsal yönden de son derece farklıdırlar. İşte bu farklılıklar, dinleyici analizinin önemini ortaya koymaktadır. Esasında mesajı, alıcıların ihtiyaç ve beklentilerine uygun bir şekilde hazırlamak, kaynak kişinin başta gelen görevidir. Eğitim ve öğretim faaliyetleri sürdürülürken öğretmenlerin bu konuda daha dikkatli olmaları gerekmektedir. Çocukların yaş ve bilgi düzeyleri göz önüne alınarak plan ve programlar hazırlanmalı ve kullanılacak sözcükler ona göre seçilmelidir. Zira Hz. Muhammed, "insanların akıllarının alacağı kadar"⁴⁴ konuşulmasını tavsiye etmektedir. Şüphesiz bu prensip her bilim dalı için geçerlidir. Fakat cin, melek, kıyamet, kaza ve kader vb. soyut kavramların sık kullanıldığı dini alanda daha da önem arz etmektedir. Bu yüzden din eğitimcilerinin öncelikli olarak görevi, çağımızın bilimsel ve teknolojik gelişmelerinden haberdar olup eğitim ve öğretimde bunlardan azami derecede yararlanmalarınıdır. Bunlar yanında "eğitim ve öğretim faaliyetlerinin yerine getirilmesinde birinci derecede önemli olan husus, öğrencilere nasıl yaklaşılacağına, onlara nelerin, ne zaman, nerede ve nasıl verilebileceğinin bilinmesidir".⁴⁵

⁴³ Ahmet Koç, "Dini İletişim Bağlamında Kur'an'da Kavl (söz) Çeşitleri", *Diyanet İlmî Dergi*, Sayı: 4, Ankara, 2008, s. 34-41.

⁴⁴ İsmail b. Muhammed el-Acluni, *Keşfu'l Hafa*, C. I, Beyrut, 1351, s. 225.

⁴⁵ Mustafa Öcal, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metotlar*, TDV Yay., Ankara, 1991, s. 47.

İslam'ın davet ve tebliğ edilmesinde de aynı hassasiyetin gösterilmesi gerekmektedir. Zaten din eğitim ve öğretimi, davet ve tebliğ çalışmaları, va'z ve irşat vb. dini amaçla yapılan her faaliyet aynı zamanda birer dini iletişimdir. Kaynak, muhatabı tanıyabildiği ölçüde başarıyı yakalama şansına sahip olur. Nasıl ki bir doktor, çeşitli tahliller, röntgen, MR vb. araçlarla hastasını yakından tanıyıp ona göre tedavi uyguluyorsa bir din iletişimcisi de aynı şekilde muhatabını tüm yönleriyle tanımak için gayret göstermelidir. Çünkü insan, mükemmel yaratılışının yanında çok karmaşık bir yapıya da sahiptir. Her insanın kendisine has fiziksel, biyolojik ve ruhsal bir organizması vardır. Bu husus tıp alanında, "hastalık yok, hasta vardır", şeklinde gayet veciz olarak ifade edilmektedir. Kur'an'ın ve O'nun tebliğcisi Hz. Muhammed'in bu konuda izlediği yol takip edilerek insanlara din hizmeti sunulmalıdır. Resulullah'ın, eğitim ve öğretimde muhatabın anlayış seviyesi, alışkanlıkları, ekonomik, sosyal ve psikolojik durumlarını devamlı gözünde bulundurarak hareket ettiğini görüyoruz. Ayrıca o'nun "İnsanların derecelerine göre muamele ediniz"⁴⁶ emrinin yerine getirilmesi bireylerin öncelikle yakından tanınmasına bağlıdır. İşte bu nedenlerden dolayı, kendisine yöneltilen aynı soruya, soranın konumuna ve durumuna göre değişik cevaplar vermiştir. Mesela, amellerden hangisinin daha faziletli olduğuna dair kendisine yöneltilen sorulara zaman, mekan ve muhatabı göz önüne alarak Hz. Peygamber farklı cevaplar vermiştir. Buna göre bir sahabiye "Oruca devam et, çünkü onun dengi yoktur"⁴⁷ derken, başka bir sahabiye "yemek yedirirsin, tanıdığın tanımadığın kimselere selam verirsin"⁴⁸ şeklinde cevap vermiştir. Yine Hz. Peygamber, kendisine gelerek ibadet edemeyecek derecede yaşlandığını söyleyen bir kadına günde yüzer defa Subhanallah, Elhamdülillah ve Allah-u Ekber⁴⁹ diyerek en faziletli ameli işleyebileceğini belirtmiştir. Savaşın söz konusu olduğu dönemlerde muhtemelen savaşa katılmamak için bahane arayan ve ondan daha üstün bir amelin hangisi olduğunu soranlara, Hz. Peygamber, "cihattır"⁵⁰ ve "cihad eşi olmayan bir ameldir"⁵¹ şeklinde cevap vermiştir. Bunun yanısıra evde yaşlı anne ve babasını yalnız bırakarak

⁴⁶ Ebu Davut, Edep, 23.

⁴⁷ Nesai, Syam, 43.

⁴⁸ Buhari, İman, 20.

⁴⁹ İbn Mace, Edeb, 56.

⁵⁰ Buhari, Cihat, 2.

⁵¹ Nesai, Cihat, 17.

cihada katılmak isteyen bir sahabiye ise onlara hizmet etmenin cihattan daha üstün⁵² olduğunu söylemiştir.

Aynı şekilde "sadanın hangisi üstündür?" sorusunu yönelten ve son derece fakir olan Ebu Hureyre'ye "fakir olanın güç ve kuvvetiyle yardıma bulunmasıdır"⁵³ tavsiyesinde bulunmuştur. Hâlbuki zenginliği ile bilinen sahabe Sa'd b. Ubade'nin aynı sorusuna "su çıkartmaktır"⁵⁴ yanıtını vermiştir. Diğer taraftan insanlara anlayacağı bir dille hitap etmek, peygamberimizin hayatında uyguladığı ve bize tavsiye ettiği temel prensiplerendir. Bu kurala uyulmadığı takdirde Allah ve Rasul'ün anlaşılması güçleşir. Daha da ötesi, insanlara anlayamayacağı bir sözü söylemek onları fitneye götürebilir⁵⁵. Ayrıca kişilerin seviye ve derecelerine göre davranmanın ne kadar gerekli olduğunu Hz. Aişe validemizin naklettiği şu olaydan anlamak mümkündür: "Bir gün Hz. Ebu Bekir, yanıma girmek için Resulullah'dan izin istedi. Resulullah, o sırada yatağında idi, bacakları açtı. Kabul buyurdu. Ebu Bekir girdi. Sonra Hz. Ömer kapıyı çaldı, onu da kabul buyurdu. Bir müddet sonra Hz. Osman kapıyı çaldı. Bunun üzerine Resulullah kalktı, kılık kıyafetine çeki düzen verdi, bacaklarını örttü, oturdu ve Hz. Osman'a da izin verdi. Onlar gittikten sonra Hz. Aişe, Hz. Osman'a karşı davranışının değişme sebebini sordu. Resulullah cevap verdi: Çünkü Osman çok hürmetkâr bir insandır. Osman'ı bulduğum vaziyette içeri alsam, isteğini söylemek üzere girmekten vazgeçeceğinden korktum".⁵⁶

İletişimde başarı sağlamada hedef kitleyi tanımanın yanında kaynak kişinin iletişim beceri ve yeteneğinin de önemli yeri vardır. İletişim becerisi; kaynağın telaffuz yeteneği, kelime hazinesinin zenginliği, cümleleri düzgün kurma, imla ve noktalamalara uyma, gramer kurallarına riayet etme ve uygun araç (kanal, oluk) kullanma vb. hususları ihtiva etmektedir. Sözlü iletişimde beş çeşit iletişim becerisinden söz edilmektedir. Bunlardan iki tanesi yani konuşma ve yazma, kaynak kişiyle ilgilidir. Konuşulanları dinleme ve yazılanları okuma becerisi, alıcı ile ilgili iletişim becerileridir. Geriye kalan beşinci iletişim becerisi ise, düşünme ve muhakeme etmektir. Yalnız düşünme

⁵² Buhari, Cihat, 138.

⁵³ Ebu Davut, Zekât, 40.

⁵⁴ Buhari, İlim, 49.

⁵⁵ Müslim, Mukaddime, 5.

⁵⁶ Müslim, Fezailus-Sahabe, 27.

ve muhakeme becerisi, sadece kaynak veya sadece alıcı ile ilgili değildir. Her ikisi için birer iletişim yeteneği olarak değerlendirilmektedir.⁵⁷

f) Tedricî Bir Yol Takip Etmek

Tedric, kolaydan zor olana, parçadan bütüne, derece derece ve aşamalı bir şekilde bilgilerin aktarılması anlamına gelir. Eğitim ve öğretimde son derece mühim bir yeri bulunan bu metodun, İslam'ın tebliğ edilmesinde de açık bir şekilde uygulandığını görüyoruz. Başta Kur'an-ı Kerim'in 23 yıl gibi uzun bir sürede ve kademe kademe, bölüm bölüm, ayet ayet inmesinin hikmeti, bu amaca yöneliktir. Ayrıca Mekke'de inen ayetler ile Medine'de inen ayetler incelediğinde, tedricî bir yolun izlendiği anlaşılmaktadır. Mekke döneminde gelen ameli hükümler umumiyetle genel ve soyut niteliklidir. Söz konusu hükümlerin somut davranışlara uygulanabilir düzeyde ayrıntılı hale getirilmesi Medine devrinde gerçekleşmiştir. Mesela "haksız yere cana kıyma, zulüm haksızlık, israf, ölçü ve tartıda hile yapma, yeryüzünde fitne ve fesat çıkarmanın yasaklanması; adaletli davranma, iyilik ve yardımlaşma, infakta bulunma, affedici olma ve yetimleri korumanın emredilmesi böyledir".⁵⁸ Ayrıca beş vakit namazın farz kılınmasında ve içkinin yasaklanmasında aynı yöntemin uygulandığını görüyoruz. Önceleri sabah ve akşam olmak üzere farz kılınan namaz ibadeti; daha sonra beş vakite çıkarılmıştır. Diğer yandan içki içilmesi, birkaç merhaleden sonra yasaklanmıştır. İlk aşamada içki güzel rızıktan sayılmamış⁵⁹, ikinci aşamada içkide hem günah hem de yararlar bulunduğu belirtilmiştir.⁶⁰ Üçüncü aşamada sarhoş iken namaz kılınmaması emredilmiş⁶¹ ve son merhalede ise içki tamamen yasaklanmıştır.⁶² Burada her aşama, bir sonraki için hazırlık anlamı taşımaktadır. Bu uygulama aynı zamanda dini, insanlara kolaylaştırarak ve ısrırdarak anlatmanın ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Nitekim aşağıdaki ayet-i kerimeler buna örnek teşkil etmektedirler: *"Ramazan ayı, ki onda Kur'an, insanlara yol gösterici ve doğruyu yanlıştan ayırıcı belgeler olarak indirildi. Sizden bu ayı idrak eden, onda oruç tutsun; hasta veya yolculukta olan, tutamadığı günlerin sayısınca diğer günlerde tutsun. Allah size kolaylık ister, zorluk istemez. Bu kolaylıkları, sayıyı tamamlamanız ve size yol gösterdiğine karşılık O'nu*

⁵⁷ Hüseyin Certel, "Din-İletişim İlişkisi ve Dini İletişim Engelleri", *SDÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 21, Isparta, 2008, s. 129.

⁵⁸ Talip Turcan, "Tedric", *D/İA*, C. 40, İstanbul, 2011, s. 265.

⁵⁹ Nahl, 16/67.

⁶⁰ Bakara, 2/219.

⁶¹ Nisa, 4/43.

⁶² Maide, 5/90-91.

ululamanız için meşru kulmuştur; ola ki şükredersiniz"⁶³"Allah, bir kimseyi ancak gücünün yettiği şeyle yükümlü kılar. Onun kazandığı iyilik kendi yararına, kötülük de kendi zararınadır. (Şöyle diyerek dua ediniz): "Ey Rabbimiz! Unutur, ya da yanılırsak bizi sorumlu tutma! Ey Rabbimiz! Bize, bizden öncekilere yüklediğin gibi ağır yük yükleme. Ey Rabbimiz! Bize gücümüzün yetmediği şeyleri yükleme! Bizi affet, bizi bağışla, bize acı! Sen bizim Mevlâmızsun. Kâfirler topluluğuna karşı bize yardım et".⁶⁴

"Allah, sizden (yükümlülükleri) hafifletmek istiyor. Çünkü insan zayıf yaratılmıştır".⁶⁵ "Allah uğrunda, hakkını vererek cihat edin. O, sizi seçti; din hususunda üzerinize hiçbir zorluk yükledi; babanız İbrahim'in dininde (de böyleydi). Peygamberin size şahit olması, sizin de insanlara şahit olmanız için, O, gerek daha önce (gelmiş kitaplarda), gerekse bunda (Kuran'da) size "Müslümanlar" adını verdi. Öyle ise namazı kılın; zekâtı verin ve Allah'a sınımsız sarılın. O, sizin mevlanızdır. Ne güzel mevladır, ne güzel yardımcıdır".⁶⁶

Ayrıca Resulullah'ın ümmetine "kolaylaştırınız, zorlaştırmayınız; müjdeleyiniz nefret ettirmeyiniz"⁶⁷ yönündeki tavsiyesi de son derece manidardır.

Birçok bilginin bir anda verilmesi pedagojik prensiplere aykırı olmanın yanı sıra muhatap üzerinde olumsuz bir etki oluşturduğu gibi, bir nefret ve bıkkınlık nedeni de olabilmektedir. Bunun farkında olan Hz. Peygamber, dinin kurallarını peyderpey, basitten zor olana doğru bir yol izleyerek vermiştir. Sahabeler öğrenmiş olduğu bu bilgileri, başta evde çocukları olmak üzere, hısımları ve akrabaları, komşuları ve çevresiyle paylaşıyorlardı. Böylece İslam dini dalga dalga genişleyerek bütün toplum katmanlarına yayılıyordu. Bu nedendir ki, dinimiz İslam, cebrilik ve zorlamayı yasakladığı gibi, insanların kapasitelerinin üstünde, anlayamayacağı bilgilerin verilmesini de aynı şekilde uygun görmemiştir. Çünkü böyle bir uygulama eşyanın tabiatına aykırı olduğu gibi insanın yaratılışına da ters düşmektedir. Daha da ötesi, dozajı iyi ayarlanmamış bu tür dini bilgiler, muhatapı inkâra kadar götürülebilmektir. Nitekim Hz. Peygamberin aşağıdaki hadis-i şerifi, bu hususa açıkça işaret etmektedir: "İnsanlara anlayabilecekleri kadar söyleyin. İnkâr ettikleri ve anlayamadıkları sözleri terk edip onlara söylemeyin. Allah ve

⁶³ Bakara, 2/185.

⁶⁴ Bakara, 2/286.

⁶⁵ Nisa, 4/28.

⁶⁶ Hac, 22/78.

⁶⁷ Buhari, İlim, 11.

Resulü'nün tekzip edilmesini ister misiniz?".⁶⁸ Öte yandan kesin olarak bilemediğimiz ve emin olamadığımız mevzularda konuşmamızı Peygamberimiz yasaklamıştır.⁶⁹ Bu bağlamda Rasulullah'ın, Muaz b. Cebel'i Yemen'e gönderirken yaptığı tavsiyeler, tedricilik konusuna ışık tutmaktadır. "Ey Muaz! Ehli-i Kitap'tan olan bir topluluğa (vali olarak) gidiyorsun. Onları Allah' tan başka ilah olmadığına ve benim Allah'ın elçisi olduğuma şahadete davet et. Buna itaat ettikten sonra, Allah'ın her gün beş vakit namazı farz kıldığını onlara bildir. Namazı kabul ettikleri takdirde, Allah'ın zenginlerin malından fakirlere vermek üzere zekâtı onlara farz kıldığını haber ver. Rüşvet almaktan veya onların malına tamah etmekten sakın. Mazlumun duasından kork. Zira mazlum ile Allah arasında hiçbir engel yoktur".⁷⁰

Diğer yandan günümüzde "öğretmen merkezli" anlayış terk edilerek onun yerine çağdaş eğitimin önemseydiği "öğrenci merkezli" yaklaşım uygulanmaktadır. Artık her şey öğrenci esas alınarak planlanmakta ve eski geleneksel din eğitimi anlayışı eleştirilmektedir. Din öğretiminde çocuğun merkeze alınmasının gereğini vurgulayan bir raporda, bu konuda karşılaşılan güçlükler, çocuğa sunuluş biçimi, öğretmenin yetenek ve becerisi vb. hususlar tartışılmış ve bazı önerilerde bulunulmuştur. Dini iletişim açısından üzerinde durulması gereken hususlar adı geçen raporda şöyle ifade edilmektedir: "Özellikle küçük yaşlardaki çocuğa verilecek dini bilgilerin onların gelişim özelliklerine uygun olup olmadıklarının incelenmesi ayrı bir önem taşır. Bu husus dikkate alınmaksızın sunulan bilgiler, çocuğu şaşırtmakta ve bunaltabilmektedir. Din öğretimi tıpkı matematik öğretimi gibi, insan zihninin gelişme dönemleri göz önüne alınarak yapılabilir. Din öğretimi çocuğun zihin yapısını aşacak düzeyde olmamalıdır, aksi takdirde çocuk öğrendiği bilgileri içine sindiremez ve kullanamaz".⁷¹

Esasında tüm canlılar dünyası için bir tedrici süreçten bahsedilebilir. Hayatın her alanında tedrici olayını gözlemlemek mümkündür. Şüphesiz başta eğitim olmak üzere tedrici gerçeği günlük hayatın her alanında kendini hissettirmektedir. İslam'ın tebliğ edilmesinde tedricilik süreci iki alanda göz önüne alınmıştır. Birincisi muhataplar arasında belirli bir sırayı takip ederek dini iletişimde bulunmaktır. İkincisi ise hedef kitleye verilecek mesajın içeriğini hazırlarken aynı şekilde tedrici bir sıralamaya dikkat etmektir. Mesela

⁶⁸ Buhari, İlim, 50.

⁶⁹ Darimi, Mukaddime, 21.

⁷⁰ Müslim, İman, 50.

⁷¹ Selçuk, *Din Öğretiminin Kuramsal Temelleri, Din Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar*, s. 66.

Rasulullah, dine davet ederken öncelikle kendi ailesinden başlamıştır. Hira'da ilk vahiy gelince eve gelerek eşi Hz. Hatice validemize durumu anlatmış, O da Resulullah'ı tasdik ederek ilk müslüman olma şerefini elde etmiştir. Bilahare bu çember genişletilerek tebliğ faaliyetleri sürdürülmüştür. Ailesinden sonra yakın akraba, uzak akraba, dost, ahbab ve arkadaşlar, komşular aynı şehirde yaşayan insanlar, vatandaşlar ve bütün insanlar şeklinde bir sıralamayı takip etmiştir.⁷² Mesajın muhtevasında da aynı titizlik gösterilmiştir. Yukarıda ifade edildiği gibi, öncelikle imanın yerleşmesi için çaba gösterilmiştir. Bunu takiben eski sapık fikir, düşünce ve uygulamalarla mücadele edilmiştir. Daha sonra ibadetler üzerinde durulmuştur. Bu yüzdendir ki İslam'ın getirdiği reform, "ani bir değişim" değil, "hissedilmeyen bir gelişim" şeklinde ifade edilmiştir.⁷³ Namaz başlangıçta günde iki vakit olarak farz olmuşken bilahare günde beş vakite çıkarılmıştır. Risaletin Mekke döneminde oruç denilen bir ibadet yoktu. Ancak Hicret'in ikinci yılında orucu farz kılan ayet nazil olmuştur. Zekatın farzıyetinde de aynı şekilde kolaydan zora doğru bir yolun izlendiğini görüyoruz. İslam'ın ilk yıllarında Kur'an, fakir ve yetimlere yardım etmeyi teşvik ediyor, cimrilik yapanları da kınıyordu. Hicretin ikinci yılında fitır sadakası verme mecburiyeti getiriliyordu. Bundan çok sonra, yani Hicret'in dokuzuncu yılında ancak zekat ibadeti farz kılınıyordu.⁷⁴

Bütün bu örnekler, İslam'ın insanlara ulaştırılmasında insanın yaratılış ve mizacına uygun olan bir yöntemin izlendiğini göstermektedir. Daha açık bir ifade ile, eğitim ve öğretimde, yapılacak her türlü iletişim sürecinde bu kurala göre davranmak, bizzat Hz. Muhammed'in izlediği ve tavsiye ettiği bir yoldur. Aksi halde, istenen başarı elde edilemeyeceği gibi, insanın fıtrat ve tabiatına ve toplumsal gerçeklere aykırı hareket edilmiş olacaktır. Resulullah'ın eşi Hz. Aişe'nin aşağıdaki sözleri, bu hususu gayet vezic bir şekilde ifade etmektedir: "Kur'an'dan ilk nazil olan "mufassal" (kısa sureler) dan içinde cennet ve cehennem zikredildiği bir süredir. Helal ve haram ise ancak insanlar peş peşe İslam'a girmeye başlayınca nazil olmuştur. Eğer ilk inen içki içmeyin emri olsaydı insanlar içkiyi asla bırakmayız ve yine ilk önce zina etmeyin emri inseydi zinayı asla terk etmeyiz derlerdi".⁷⁵

⁷² Önkal, *Rasulullah'ın İslam'a Davet Metodu*, s. 70.

⁷³ İbrahim Canan, *Tebliğ Metodları-1*, Nesil Yayınevi, İstanbul, 1998, s. 111.

⁷⁴ Canan, *Tebliğ Metodları-1*, s. 114.

⁷⁵ Buhari, *Feza'ilü'l-Kur'an*, 6.

g) Örnek Bir Yaşayışa Sahip Olmak

Yukarıda ifade edildiği gibi kaynağın inanırlığı; onun güvenilir, alanında uzmanlaşmış, sevilen ve sayılan bir kişi oluşuna bağlıdır. Esasında bu sıfatlar birbirinden bağımsız olarak düşünülemezler. Birisi diğerini tamamlayan ya da onu güçlendiren bir konumdadır. Mesela, alanında uzman olan kaynak, ister istemez dinleyici nezdinde saygın ve güvenilir bir pozisyona gelebilmektedir. Bu hususu Certel şöyle ifade etmektedir: "Mesajın içeriği kadar, onun kimden geldiği de önemlidir. Bir başka ifadeyle insanlar kendilerine ne söylendiği kadar, onun kimin söylediğine de önem verirler".⁷⁶ Güvenirlik, bilgi verdiği konuda uzmanlık, sevmek vb. nitelikler yanında kaynağın tutum ve davranışlarıyla örnek bir yaşayış sergilemesi mesajın etkili olmasında önemli bir başka faktördür. Çünkü davetçi, davet ve tebliğin en başta gelen aktörü olmasının yanı sıra hedef kitle ile birbirinden ayrılmaz bir bütünün iki ayrı parçası gibidir. Özellikle dini iletişim sürecinde söz ve hareket birliği, söylem ve eylem bütünlüğü sağlama, başlı başına bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Hâlbuki Hz. Peygamber'in hayatında bu anlamda bir ikilem ya da öz ile sözün çatışmasına rastlanılmamıştır. Tersine söz ve davranışlar, et ve tırnak gibi birbiriyle kaynaşmış durumdadır. Çünkü ilahi emirlerin ilk muhatabı oydu. Nitekim Kur'an, "Ey iman edenler! Yapmayacağınız şeyleri niçin söylüyorsunuz?"⁷⁷. "Kitap'ı okuyup durduğunuz halde kendinizi unuttur da başkalarına mı iyilikle emredersiniz? Düşünmez misiniz?"⁷⁸ ayetleriyle, bu tutarsızlık ve çelişkiyi ortaya koymaktadır. Bu nedenle Cenab-ı Hak bütün peygamberlerde olduğu gibi⁷⁹ son peygamber Hz. Muhammed'i de bulunduğu topluma örnek olmak üzere gönderdiğini beyan etmektedir.⁸⁰ Çünkü Resulullah, Kur'an'ı hayatında eksiksiz olarak yaşamıştır. Bundan dolayı O'na "Kur'an'ın canlı örneği", "Kur'an'ın tercümesi", "yürüyen Kur'an", "yaşayan Kur'an" vb. benzetmeler yapılmıştır. Nitekim Hz. Aişe validemiz kendisine yöneltilen bir soru üzerine, Hz. Peygamber'in ahlakının Kur'an'dan ibaret olduğunu söylemiştir.⁸¹

Aksini düşündüğümüzde, söylemleri ile eylemleri birbirine uymayan tutarsız insanların her türlü dini iletişimde başarıyı yakalama şansları yoktur.

⁷⁶ Certel, "Din-İletişim İlişkisi ve Dini İletişim Engelleri", s.149.

⁷⁷ Saff, 61/2.

⁷⁸ Bakara, 2/44.

⁷⁹ Mümtetine, 60/6.

⁸⁰ Ahzap, 33/21.

⁸¹ Müslim, Müsafirin, 139.

Örnek yaşayışın eğitimde ne kadar tesirli olduğunu bildiği için Resulullah, davet ettiği insanlara sahabenin hayatlarını yakından göstermek için çaba sarf ediyordu. Mesela, Bedir Savaşı'nda esirler topluca bir yerde tutulmak yerine ashabin evlerine dağıtılarak misafir edilmişti. Böylece Müslüman olmayan o insanlara, ashabin örnek yaşayışı yakından gösterilmiş oluyordu. Aynı şekilde Taif heyeti geldiğinde, Müslümanların Kur'an okuyuşları, namaz kılmaları gibi ibadetleri görmeleri için mescidin hemen yakınında misafir edilmişlerdi.⁸² Hz. Peygamber'in bu uygulamaları, dini hayatta tutum ve davranışların ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Bu yönüyle ele alındığında Müslüman, her şeyden önce bildiği ile amel etmek durumundadır. Çünkü davranışa dönüşmeyen inanç ve düşünceler, insanın sosyal hayatında bir şey ifade etmezler.

İbadetler imanın güçlenmesine katkıda bulunduğu gibi, gerçek manada bir iman da beraberinde kulluk ve ibadet alışkanlığını getirir. Diğer bir ifade ile her dinin kendine göre yapılmasını istediği bir takım eylemleri vardır. Zaten, bireye bir takım sorumluluklar ve yükümlülükler getirmeyen fikir ve düşüncelerin sosyolojik anlamda din olarak değerlendirilmesi son derece güçtür. "Şurası bir gerçektir ki her ibadet, bir inanç sonucunda yapılır ve her inanç sisteminin yapılmasını istediği bir takım ibadet ve törenleri vardır. Şu halde dini tecrübenin pratik anlatımı olan ibadetlerin imanla yakın ilişkisi vardır. Dolayısıyla ferdin dini inanç ve tutumunu ölçmek, doğrudan değil, ancak dolaylı bir şekilde mümkün olur. Bunlar da inancın hayata yansımış şekli olan ibadetler, yani davranışlardır."⁸³

Belki günümüz Müslümanlarının en büyük eksikliklerinden bir tanesi ve hatta başta geleni, söylenenlerle davranış ve tutumların birbiriyle örtüşmemesidir. Bu durum haliyle dini iletişimde bulunan özellikle din eğitimcilerinin veya din görevlilerinin toplumsal etkisini ve güvenini olumsuz yönde etkilemektedir. Hz. Ali, insanların ilme rağbet göstermemesini, âlimlerin ilmi ile amel olmamasına bağlarken Maverdi, "ilim ameli çağırır, eğer icabet ederse durur, icabet etmezse gider"⁸⁴ ifadesini kullanmaktadır. Hz. Ömer, bu hususta daha da ileri giderek bildikleriyle amel etmeyenleri münafık olarak nitelendirmektedir.⁸⁵ Karaman, dinlerin kitaplarda yazılı

⁸² Önkal, *Rasulullah'ın İslam'a Davet Metodu*, s. 197.

⁸³ Abdurrahman Güneş, "Hz. Peygamberin Eğitim Anlayışında Söz-Davranış Bütünlüğü", Hz. *Muhammed ve Toplumsal Güven (Sempozyum)*, TDV., Yayınları, Ankara, 2002, s. 254.

⁸⁴ Hasan el- Maverdi, Çev. S. Kıp, A. Sönmez, *Edebu'd- dünya ve' d-din*, Bahar Yayınları, İstanbul, 1978, s. 44.

⁸⁵ Bayraktar Bayraklı, *İslam'da Eğitim*, Dergah Yayınları, İstanbul, 1980, s. 166.

olanlara göre değil, onun müntesiplerinin davranışlarına bakarak değerlendirildiğini söyler. Ayrıca nefsinde uygulamadıklarını başkalarına anlatan insanların dine hizmet etmek şöyle dursun, yaptıklarının "İslam'a hıyanet" olarak nitelendirilebileceğini ifade eder.⁸⁶

3- Sonuç

Günümüzde etkili iletişim, gün geçtikçe büyük bir önem kazanmaktadır. Bunun yanında insanların diyalog kuramaması, aynı kavramları kullanmalarına rağmen farklı anlam kodlarının ortaya çıkması, birçok tartışmayı ve hatta kavgayı beraberinde getirmektedir.

İletişim sürecinde; kaynak, ileti, kanal, alıcı, yansıma ve kodlama gibi temel unsurlar bulunmakla birlikte bunların en başında kaynak yer almaktadır. Çünkü iletişimin, "mesajın alınması", "mesajın anlaşılması", "mesajın kabul edilmesi" ve " mesajın alıcıyı harekete geçirmesi" vb. gibi amaçlarının gerçekleştirilmesinde temel faktör kaynaktır. Verici durumdaki kaynağın etkili bir iletişim sağlayabilmesi ve iletişimin amaçlarının gerçekleştirilebilmesi, bu konudaki maharet ve kabiliyetine bağlıdır.

KAYNAKÇA

- Acluni, İsmail b. Muhammed, Keşfu'l Hafa, Beyrut, 1351.
- Bayraklı, Bayraktar, *İslam'da Eğitim*, Dergah Yayınları, İstanbul, 1980.
- Buhari, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail, Camiu's-Sahih, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1993.
- Canan, İbrahim, *Tebliğ Metodları-1*, Nesil Yayınevi, İstanbul, 1998.
- Cebeci, Suat, *Öğrenme ve Öğretme Süreçlerinde Dini İletişim*, İz Yay., İstanbul, 2003.
- Certel, Hüseyin, "Din-İletişim İlişkisi ve Dini İletişim Engelleri", *SDÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 21, Isparta, 2008.
- Çağırıcı, Mustafa, "Sıdk", *DİA*, C. 37, İstanbul, 2009.
- Ebu Davud, Süleyman b. Eş'as es-Sicistani, Sünen, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1993.
- Güneş, Abdurrahman, "Hz. Peygamberin Eğitim Anlayışında Söz-Davranış Bütünlüğü", *Hz. Muhammed ve Toplumsal Güven (Sempozyum)*, TDV., Yayınları, Ankara, 2002.
- Güngör, Nevin, *Kültür-Eğitim-Dil Üzerine Görüşleri İle Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991.
- İbn Mace, Ebu Abdillâh Muhammed b.Yezid, Sünen, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1993.
- Kağıtçıbaşı, Çiğdem, *İnsan ve İnsanlar*, Beta Basım Dağıtım, İstanbul, 1983.

⁸⁶ Hayrettin Karaman, *Türkiye'de İslamlaşma ve Önündeki Engeller*, Yeni Şafak Yayınları, İstanbul, 1995, s. 5-6.

- Karaman, Hayrettin, *Türkiye'de İslamlaşma ve Önündeki Engeller*, Yeni Şafak Yayınları, İstanbul, 1995.
- Kaya, Mevlüt, *Din Eğitiminde İletişim ve Dini Tutum*, Etüt Yayınları, Samsun, 1998.
- Koç, Ahmet, "Dini İletişim Bağlamında Kur'an'da Kavı (söz) Çeşitleri", *Diyanet İlmî Dergi*, Sayı: 4, Ankara, 2008.
- Köylü, Mustafa, *Psiko-sosyal Açıdan Dini İletişim*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2003.
- Maverdi, Hasan, Çev. S. Kıp, A. Sönmez, *Edebu'd- dünya ve' d-din*, Bahar Yayınları, İstanbul, 1978.
- İmam Malik, el-Muvatta, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1993.
- Müslim, Ebu'l-Huseyn Müslim b.Haccac el-Kuşeyri, Camiu's-Sahih, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1993.
- Nesai, Ebu Abdurrahman, Sünen, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1981.
- Öcal, Mustafa, *Din Eğitim ve Öğretiminde Metotlar*, TDV Yay., Ankara, 1991.
- Önkal, Ahmet, *Rasulullah'ın İslam'a Davet Metodu*, Hayra Hizmet Vakfı, Konya, 1981.
- Selçuk, Mualla, *Din Öğretiminin Kuramsal Temelleri, Din Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 2000.
- Tirmizi, Ebu İsa Muhammed b.İsa b.Sevre, Sünen, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1993.
- Turcan, Talip, "Tedric", *DİA*, C. 40, İstanbul, 2011.
- Yatkın, Ahmet, *Halkla İlişkiler ve İletişim*, Nobel Yay., Ankara, 2003.
- Yüksel, Haluk, *İletişim, Din Hizmetlerinde İletişim*